O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK: 378:81'24:004.8

Gulzoda T XIDIROVA,
Dotsent, PhD, Toshkent davlat agrar universiteti, Toshkent, O’zbekiston
E-mail: gulzoda@yandex.com, ORCID: 0009-0003-0814-6661

TDTrU dotsenti M.Yo‘ldosheva taqrizi asosida

SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN ADAPTIV TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA OLIY TA’LIM TALABALARINING XORIJIY TIL KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya

Maqolada sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’limni talabalarning xorijiy til kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirish metodikasi ishlab chiqiladi. Ilmiy adabiyotlar, dissertatsion tadqiqotlar va til ta’limiga oid xalqaro hujjatlar qiyosiy tahlil qilinadi. Adaptivlik topshiriqni shunchaki soddalashtirish emas, talabaning javoblari va yordamga ehtiyoji asosida keyingi o‘quv faoliyatini o‘zgartirish sifatida talqin etiladi. Diagnostika, kommunikativ maqsadni belgilash, moslashtirilgan mashq, bosqichli qayta aloqa, mustaqil qo‘llash va o‘quv yo‘nalishini yangilashdan iborat metodika taklif qilinadi. Agrar ta’limga mos vaziyatlar orqali kasbiy matnni tushunish, muloqot yuritish va yozma fikr bildirish topshiriqlari aniqlashtiriladi. Metodikaning amaliy samaradorligi hali empirik tekshirilmagan; maqolada uni baholash mezonlari, o‘qituvchi nazorati va talaba mustaqilligini saqlash shartlari asoslanadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim, xorijiy til kompetensiyasi, individual o‘quv yo‘nalishi, kommunikativ topshiriq, qayta aloqa, mediatsiya, mustaqil ta’lim.

A METHODOLOGY FOR DEVELOPING UNIVERSITY STUDENTS’ FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE THROUGH AI-BASED ADAPTIVE LEARNING TECHNOLOGIES

Annotation

This article develops a methodology for using AI-based adaptive learning to support university students’ foreign language competence. Research literature, dissertation studies and international language education documents are compared. Adaptation is understood as revising subsequent learning activities in response to students’ performance and support needs, rather than merely simplifying tasks. The proposed sequence includes diagnosis, communicative goal setting, adapted practice, graduated feedback, independent transfer and revision of the learning pathway. Examples from agricultural education connect professional reading, interaction and writing. The methodology has not yet undergone empirical validation. The article therefore specifies assessment criteria and conditions for implementation, with particular attention to teacher oversight, reliable feedback, equitable access and the preservation of learner autonomy.

Keywords: artificial intelligence, adaptive learning, foreign language competence, individual learning pathway, communicative task, feedback, mediation, independent learning.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ СРЕДСТВАМИ АДАПТИВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация

В статье разрабатывается методика применения адаптивных образовательных технологий на основе искусственного интеллекта для развития иноязычной компетенции студентов вузов. Сопоставляются научные публикации, диссертационные исследования и международные документы по языковому образованию. Адаптация понимается как изменение последующих учебных действий с учётом ответов студента и потребности в поддержке. Предлагается последовательность, включающая диагностику, постановку коммуникативной цели, адаптированную тренировку, поэтапную обратную связь, самостоятельный перенос навыков и уточнение учебной траектории. На примерах аграрного образования раскрываются задания для профессионального чтения, общения и письменной речи. Эмпирическая проверка методики пока не проводилась. Поэтому основное внимание уделяется критериям её оценки, педагогическому контролю, достоверности обратной связи и условиям сохранения самостоятельности обучающегося.

Ключевые слова: искусственный интеллект, адаптивное обучение, иноязычная компетенция, индивидуальная учебная траектория, коммуникативное задание, обратная связь, медиация, самостоятельное обучение.

Kirish. Oliy ta’limda xorijiy tilni o‘qitishning natijasi talabaning qancha qoida bilishi bilangina belgilanmaydi. Mutaxassis xorijiy manbani tushunishi, kerakli axborotni ajratishi va suhbatdoshiga aniq yetkazishi kerak. Agrar yo‘nalish talabasi uchun bu ilmiy matndagi xulosani izohlash, xalqaro hamkor bilan yozishma olib borish yoki kasbiy masalani muhokama qilishda ko‘rinadi. Yevropa Kengashining CEFR hujjatida qabul qilish va nutq yaratish bilan birga o‘zaro muloqot hamda mediatsiya – axborot va ma’noni boshqalarga tushunarli yetkazish faoliyati ham ajratilgan [1].

Bir guruhda o‘qiyotgan talabalar bir xil yordamga muhtoj bo‘lmasligi mumkin. Kimdir terminlarni biladi, ammo fikrini bog‘langan matnga aylantirishda qiynaladi; boshqasi ravon gapiradi, lekin o‘qilgan manbaning muhim shartini tushirib qoldiradi. Barcha uchun bir xil mashqlar ketma-ketligi bu farqlarni to‘liq hisobga olmaydi. Sun’iy intellekt yordamida javoblarni tahlil qilish va topshiriqlarni moslashtirish imkoniyati aynan shu metodik muammoga yo‘naltirilishi lozim.

Texnologiyaning mavjudligi o‘z-o‘zidan adaptiv ta’limni yuzaga keltirmaydi. Talabaga tayyor matn yozib berish uning yozishni o‘rganganini ko‘rsatmaydi. O‘qituvchi

uchun asosiy savol – tizim ko‘magi talabaning keyingi mustaqil harakatini qanday tayyorlayotganidir. Maqolaning maqsadi diagnostik dalillarni topshiriq tanlash va mustaqil baholash bilan bog‘laydigan metodik ketma-ketlikni asoslashdan iborat. Taklif oliy ta’limdagi til mashg‘ulotlariga mo‘ljallangan; misollar ingliz tili va agrar kasbiy muloqot doirasida beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. H.Lee va J.H.Lee individual til ta’limiga oid meta-tahlilida talabaning o‘zlashtirishi asosida o‘qitish usulini tanlash bilan oldingi javoblarga qarab topshiriqlar yo‘lini o‘zgartirishni farqlaydi [2]. Tadqiqot umumiy ijobiy ta’sirni ko‘rsatsa-da, unda turli yosh guruhlari, ona tili va xorijiy til o‘rganish holatlari birlashtirilgan. Shu sababli ushbu xulosani O‘zbekiston oliy ta’limidagi har qanday platforma uchun tayyor samaradorlik dalili deb qabul qilib bo‘lmaydi. Biz uchun uning metodik qiymati moslashtirish qarori o‘quvchi haqidagi kuzatiladigan ma’lumotga tayanishi kerakligidadir.

S.Mahapatraning universitet talabalari bilan o‘tkazgan tadqiqotida ChatGPT yozma ishga shakllantiruvchi qayta aloqa berish vositasi sifatida o‘rganilgan [3]. Muallif kuzatgan ijobiy natijalar olti o‘quv soati va uch yozuv janri bilan chegaralangan. Bu tajriba boshqariladigan tahrir mashqlarini o‘rganish uchun asos beradi, biroq og‘zaki muloqot, uzoq muddatli bilim saqlanishi yoki barcha til kompetensiyalari rivojlanganini isbotlamaydi. Bizning yondashuvda avtomatik tuzatishdan keyingi mustaqil topshiriq shu cheklovni hisobga oladi.

Z.X.Botirovaning doktorlik dissertatsiyasi avtoreferatida bo‘lajak chet til o‘qituvchilarini tayyorlash pedagogik, mazmuniy va texnologik bilimlar uyg‘unligi asosida ko‘rib chiqiladi. Rejalashtirish, ijro va refleksiya bosqichlari ajratilib, individual o‘quv yo‘nalishlari ham muhokama qilinadi [4]. Ushbu ishning obyekti bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasidir. Biz esa nofilologik yo‘nalish talabalarining xorijiy tilda mustaqil vazifa bajarishini tahlil qilamiz. Shuning uchun texnologik savodxonlikni til kompetensiyasining o‘zi bilan tenglashtirmaymiz.

A.T.Masharipovaning ingliz tilini oliy ta’limda o‘qitishga oid magistrlik dissertatsiyasida muammoli topshiriq, qiyoslash va til hodisasining sababini izohlashga e’tibor qaratilgan [5]. Bu ish sun’iy intellekt samaradorligini tekshirmaydi, ammo fikrlab bajarishning metodik asosini yoritadi. Biz ushbu yondashuvni avtomatik tahrirga munosabatda davom ettiramiz: talaba tuzatishni qabul qilish bilan cheklanmay, uning ma’noga va nutq vazifasiga mosligini tushuntirishi kerak.

N.A.Talipova monografiyasida tinglashdan oldingi tayyorgarlik, tinglash jarayonidagi mashqlar va undan keyingi ijodiy faoliyat ketma-ketligi berilgan [6]. Musiqiy materialga tayangan ushbu tajribadan maqolamiz uchun faoliyat bosqichlarini bog‘lash tamoyili olinadi. Audio yoki matnni sun’iy intellekt yordamida almashtirishning o‘zi yetarli emas: dastlabki tayyorgarlik keyingi tushunishga, tushunish esa mustaqil nutqqa xizmat qilishi kerak. Agrar mazmunga ko‘chirish alohida didaktik loyihalashni talab etadi.

F.Miao va W.Holmes generativ sun’iy intellektni ta’limga kiritishda insonning qaror qabul qilish imkoniyati, ma’lumotlar himoyasi va pedagogik yaroqlilikni tekshirishga e’tibor qaratadi [7]. Ularning til mashqlariga oid tavsiyalari ehtimoliy qo‘llanish yo‘nalishlaridir; ular barcha sharoitlarda tasdiqlangan samaradorlikni anglatmaydi [7]. Adabiyotlarni solishtirish asosida maqolada moslashtirish, yordamni kamaytirish va yordamsiz bajarishni bir jarayon doirasida ko‘rish taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega. Manbalar uch mezon bo‘yicha tanlandi: xorijiy til faoliyatiga aloqadorlik, individual yordam yoki qayta aloqa mexanizmining yoritilishi va bibliografik ma’lumotlarning tekshirilishi. Qiyosiy tahlil orqali tadqiqotlarning obyekti, texnologiya vazifasi va xulosalarining chegaralari ajratildi. Tushunchaviy tahlil adaptiv ta’lim, generativ yordam va kommunikativ kompetensiya o‘rtasidagi farqni aniqlashtirdi. Didaktik modellashtirish esa bu farqlarni amaliy topshiriqlar ketma-ketligiga aylantirish uchun qo‘llandi.

Ishda tajriba-sinov, so‘rovnoma yoki talabalarning natijalariga statistik ishlov berish amalga oshirilmagan. Shu bois natija sifatida metodika, uning qaror qabul qilish qoidalari va tekshirish mezonlari taqdim etiladi. CEFR deskriptorlari kommunikativ maqsadni aniqlash uchun ishlatiladi; taklif etilgan mahalliy baholash mezonlari rasmiy CEFR sertifikatlash shkalasi hisoblanmaydi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqotimizda adaptivlik talaba bajargan vazifadan olingan dalil asosida keyingi topshiriq, yordam hajmi yoki murakkablikning o‘zgarishi deb belgilanadi. Tizimning tavsiyasi qayd etilishi va o‘qituvchi tomonidan o‘zgartirilishi mumkin bo‘lishi kerak. Oddiy chatbot alohida mashqda suhbatdosh vazifasini bajaradi; u diagnostika va keyingi qarorlar bilan bog‘langandagina adaptiv metodikaning tarkibiy qismiga aylanadi. Taklif etilayotgan metodika olti bosqichni qamrab oladi.

1. Boshlang‘ich diagnostika. Talaba qisqa kasbiy matnni o‘qiydi, audioxabardagi asosiy axborotni ajratadi, bir daqiqalik og‘zaki izoh beradi va qisqa yozma xabar tayyorlaydi. O‘qituvchi har bir faoliyatdagi qiyinchilikni alohida qayd etadi: so‘z ma’nosini bilmaslik, gaplar orasidagi munosabatni anglamaslik, fikrni ifodalash yoki suhbatni davom ettirishdagi uzilish. Birgina umumiy ball o‘rniga ko‘nikmalar profili tuziladi. Tizim aniqlagan xato talabaning javobi va o‘qituvchi kuzatuvi bilan solishtiriladi.

2. Kommunikativ maqsadni aniqlash. Har bir o‘quv bo‘lagi kuzatiladigan natijaga yo‘naltiriladi: masalan, inglizcha matn asosida ikki usulni qiyoslash va tanlov sababini sherigiga tushuntirish. CEFRning onlayn hamkorlik va mediatsiya deskriptorlari shu maqsadni aniqlashtirishga yordam beradi [1]. Matnni tushunish va izohlash bo‘yicha talab oldindan ochiq beriladi. Talaba muvaffaqiyat faqat grammatik xatolar soniga bog‘liq emasligini bilishi kerak.

3. Moslashtirilgan mashq. Kommunikativ maqsad umumiy saqlanadi, yordam esa ehtiyojga qarab o‘zgaradi. Terminlarda qiynalgan talabaga qisqa izohli lug‘at, mazmuniy bog‘lanishni yo‘qotgan talabaga tayanch savollar, fikrini tuza olmayotgan talabaga gap boshlash namunasi beriladi. Yordamlar bir vaqtda haddan tashqari ko‘p berilsa, talabaning diqqatini asosiy vazifadan chalg‘itishi mumkin. O‘qituvchi tasdiqlagan matn asos bo‘lib qoladi; generativ tizim undan mashq variantlari yaratishi mumkin, ammo yangi fakt qo‘shgan bo‘lsa, bu fakt tekshiriladi.

Moslashtirish qoidasi ochiq bo‘lishi lozim. Masalan, talaba ketma-ket ikki yangi vazifada asosiy mazmunni yordam olmasdan yetkazsa, keyingi vazifada tayanchlar kamaytiriladi. Muhim shartni yana tushirib qoldirsa, murakkablikni oshirish to‘xtatilib, aynan shu qiyinchilikka mashq beriladi. Ikki vazifa talabi bu yerda mualliflik loyihalash qoidasi bo‘lib, universal me’yor sifatida taqdim etilmaydi. Uning yaroqliligi keyingi tajriba orqali tekshirilishi kerak.

4. Bosqichli qayta aloqa. Dastlab tizim javobning muammoli joyini ko‘rsatadi; keyin savol yoki qisqa ishora beradi. Izoh va namuna faqat zarurat tug‘ilganda ochiladi. Masalan, kasbiy xatda murojaat maqsadi noaniq bo‘lsa, tayyor xat o‘rniga «Qabul qiluvchidan aynan qanday javob kutyapsiz?» degan savol beriladi. Talaba jumlani o‘zi qayta tuzadi va o‘zgarish sababini yozadi. Xatoni anglash bilan tayyor tuzatishni ko‘chirish o‘rtasidagi farq shu harakatda ko‘rinadi.

5. Mustaqil qo‘llash. Yordam bilan tugatilgan mashqdan keyin mazmuni yangilangan topshiriq beriladi. Masalan, stajirovka haqida so‘rov xatini tahrir qilgan talaba endi seminar tashkilotchisiga boshqa maqsaddagi xatni mustaqil yozadi. Og‘zaki vazifada esa haqiqiy sherik bilan muloqot qilib, kutilmagan aniqlashtiruvchi savolga javob beradi. Bunda texnologiya yordamida sayqallangan yakuniy mahsulot emas, talabaning o‘zi bajara oladigan harakat tekshiriladi.

6. O‘quv yo‘nalishini yangilash. Dastlabki javob, olingan yordam, talabaning tahriri va mustaqil ishi solishtiriladi. O‘qituvchi qaysi ko‘nikma rivojlangani, qaysi biri hali tayanch talab etishini belgilaydi. Talaba tavsiyaga rozi bo‘lmasa, sababini tushuntirishi mumkin. Shunda profil doimiy yorliq bo‘lib qolmaydi: u yangi dalillar bilan o‘zgaradigan o‘quv tavsifiga aylanadi.

Agrar ta’lim uchun amaliy topshiriq. O‘qituvchi suvni tejashga oid ikki qisqa, tekshirilgan inglizcha matn va ixcham audioizoh tayyorlaydi. Talabalar matnlardan asosiy shartlarni ajratadi, audiodagi fikrni yozma ma’lumot bilan solishtiradi, so‘ng o‘quv vaziyati uchun tanlovini muhokama qiladi. Lug‘aviy yordamga muhtoj talaba terminlarning izohini oladi; matnni yaxshi tushunadigan talaba esa dalillar o‘rtasidagi farqni tushuntiradi. Yakunda har biri sherigiga qisqa og‘zaki izoh va guruh uchun yozma xulosa beradi. Topshiriq kasbiy til mashqi sifatida tuziladi; tekshirilmagan agronomik tavsiya ishlab chiqish undan talab etilmaydi.

Ushbu vaziyatda bir xil kommunikativ maqsadga turli yordam orqali boriladi. Masalan, talaba texnik terminni eslab qolgan bo‘lsa-yu, uning qo‘llanish shartini yetkaza olmasa, tizim ko‘proq so‘z yodlashni tavsiya qilmasligi kerak. Zarur mashq — sabab va shartni ajratish, ularni sodda gap bilan ifodalashdir. Adaptiv qarorning sifati topshiriqning ko‘payishida emas, aniqlangan qiyinchilikka mos kelishida namoyon bo‘ladi.

Baholash mezonlari. Mustaqil ish to‘rt yo‘nalishda tekshiriladi: axborotni aniq yetkazish, leksik-grammatik vositalarni vazifaga mos qo‘llash, fikrni izchil qurish va suhbatdosh ehtiyojiga javob berish. Har bir mezon 0–3 ball bilan baholanadi: 0 – tegishli harakat kuzatilmagan; 1 – jiddiy mazmuniy yoki nutqiy kamchiliklar sabab vazifa qisman bajarilgan; 2 – vazifa asosan bajarilgan, ayrim kamchiliklar saqlangan; 3 – vazifa aniq, izchil va kommunikativ vaziyatga mos bajarilgan. Yordam darajasi ball tarkibiga qo‘shilmay, alohida qayd etiladi. Yakuniy taqqoslash topshiriqlari yordamsiz bajariladi. Mezonlar yozma hamda og‘zaki vazifaga mos izohlanadi. Ularning yig‘indisi avtomatik tarzda B1 yoki B2 darajasini bildirmaydi.

Platformada o‘tkazilgan vaqt va bajarilgan mashqlar soni yordamchi ko‘rsatkichdir. Ular talabaning yordamsiz nutq yaratishi o‘rnini bosa olmaydi. Metodikani keyinchalik tekshirish uchun boshlang‘ich va yakuniy tenglashtirilgan topshiriqlar, bir muddatdan keyingi mustaqil vazifa hamda imkon qadar ikki baholovchi xulosasi kerak bo‘ladi. Taqqoslash guruhida o‘quv vaqti va mazmun o‘xshash saqlansa, o‘zgarishni aynan adaptiv yordam bilan bog‘lash uchun dalil kuchayadi.

Joriy etish shartlari. Talaba ishini tashqi tizimga yuborishda ism, aloqa ma’lumoti va boshqa ortiqcha shaxsiy axborot chiqariladi. Audio yozuvdan foydalanish maqsadi hamda saqlash muddati tushuntiriladi. Tizimdan foydalanish imkoniyati bo‘lmagan talabaga ayni maqsadli muqobil mashq beriladi. UNESCO tavsiyalariga muvofiq, vositaning pedagogik yaroqliligi va ma’lumotlar bilan ishlash tartibi muassasa tomonidan tekshirilishi zarur [7]. Yakuniy baho, bahsli tuzatish va kasbiy mazmunning ishonchliligi yuzasidan qaror o‘qituvchida qoladi.

Xulosa. Sun’iy intellektga asoslangan adaptiv til ta’limining metodik asosi diagnostika bilan keyingi o‘quv qarori orasidagi bog‘lanishdir. Taklif etilgan bosqichlar yordamni talabaning aniq qiyinchiligiga yo‘naltirish, uni asta-sekin kamaytirish va ko‘nikmani yangi vaziyatda tekshirishni birlashtiradi. Kasbiy mazmundagi topshiriqlar til vositalarini maqsadli muloqotga bog‘laydi; o‘qituvchi nazorati esa avtomatik tavsiyalarni o‘quv ehtiyojiga moslashtiradi.

Keyingi izlanishlarda uning turli tayyorgarlik darajasidagi talabalar, og‘zaki va yozma faoliyat hamda uzoq muddatli mustaqil qo‘llashga ta’siri tekshirilishi lozim. Asosiy mezon o‘zgarmaydi: texnologiya bilan ishlash tugagach, talaba xorijiy tilda nimani mustaqil bajara oladi?

ADABIYOTLAR

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment - Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 278 p. – ISBN 978-92-871-8621-8.
2. Lee H., Lee J.H. The effects of AI-guided individualized language learning: A meta-analysis // Language Learning & Technology. – 2024. – Vol. 28, no. 2. – P. 134–162. – URL: https://hdl.handle.net/10125/73575.
3. Mahapatra S. Impact of ChatGPT on ESL students’ academic writing skills: a mixed methods intervention study // Smart Learning Environments. – 2024. – Vol. 11. – Article 9. – DOI: 10.1186/s40561-024-00295-9.
4. Botirova Z.X. Bo‘lajak chet til o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini sun’iy intellekt va raqamli ta’lim texnologiyalar asosida rivojlantirish metodikasi (ingliz tili misolida): pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Namangan, 2025. – 89 b.
5. Машарипова А. Т. Когнитивный подход к современной лингвистике и методике преподавания английского языка в вузах: магистерская диссертация; 5А120102 – Лингвистика (английский язык). – Нукус: Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, 2013. – С. 40–43.
6. Talipova N.A. Technology of Using Songs to Develop Students’ Speaking Competence: monograph. – Toshkent: Diadema Nur Servis, 2024. – 64 p.
7. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – 44 p. – DOI: 10.54675/EWZM9535.